

QAFAR CƏFƏRLİ

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü

"ÖTƏN GÜNLƏRİN XATİRƏLƏRİ" silsiləsindən

Tarix insanlar üçün ən yaxşı və ən etibarlı məsləhətcidir. Nə vaxtsa oxuduğum, müəllifini unutduğum belə bir deyimi xatırladım: "Həyat tarixin qaralamasını yazır, insanlar isə onun üzünü istədikləri şəkildə köçürürlər". Hər bir şəxs Vətəninin tarixini, ən azından yaxın tarixini bilməlidir. Bu onun həm də müqəddəs vəzifəsidir, çünki yaxşı və ya pis, sevincli və ya kədərli olmasından asılı olmayaraq bu tarix onun keçmişidir. Tarixini bilmək həm də keçmişindən dərs almaq, nəticə çıxarmaq üçündür. Necə deyirlər: "Keçmişini oxumaq gələcəyi öyrənmək üçündür" (Azərbaycan atalar sözü).

Keçən əsrin 80-ci illərin axırlarından Vətənimiz özünün saysız-hesabsız fəlakətlər, faciələr dövrünü yaşamağa başladı. Xain qonşularımızın ölkəmizin qəsdinə durması, milli azadlıq hərəkatının başlanması, illər boyu xidmət etdiyimiz Sovet Ordusunun xalqımıza qəddarcasına divan tutması, Qarabağ torpaqlarının ard-arda işğal olunması, ölkənin bəzi regionlarında separatçılığın güclənməsi özü ilə minlərlə həmvətənlimizin həyatını qurban apardı. İztirablar dolu həmin illər hər birimizin həyatında ağırlı izlər buraxdı.

Məşhur alman şairi və mütəfəkkiri İohann Volfqanq Hötenin belə bir fikri var: "Yardıma çağırıldıqlarım iztirablardır, çünki onlar yaxşı dostdur və gözəl nəsihət edirlər". Çəkdiyimiz bütün bu iztirablar ürəyimizi nə qədər ağrıtsa da, qəlbimizi nə qədər göynətsə də biz sınımamalı, başı-

Keçmişini unudan onu təzədən yaşamağa məhkumdur.

Core Santayana, Amerikalı filosof

mızı dik tutub bir yumruq kimi birləşib əsirlikdə olan Vətən torpaqlarını azad etməli, illər boyu düşmən əsarətində qalmış insanlarımızı azadlığa qovuşdurmalıyıq. Bu missiya bir vətəndaş olaraq və toplumda bir dövlət olaraq bizlərin ən son və ən ümdə borcumuzdur. Əqidəmizin, inamımızın, rühumuzun ölməsinə imkan verməməliyik. Dahi fransız yazıçısı və filosofu Deni Didronun sözü ilə desək: "Vücudun ölməyindən çox, ruhun ölməyindən qorxun".

Əziz dostlar! Həmin qanlı-qadalı illərdən xatirə olaraq aşağıdakı xatirələrimi sizlərlə bölüşürəm. Bu xatirələrin bəziləri artıq ildönümünü qeyd etdiyimiz hadisələrlə (Qanlı Yanvar, Qarabağ müharibəsinin başlanması, "Xocalı soyqırımı"), bəziləri isə qarşıda ildönümü gözlənilən (Şuşanın işğalı, Talış Muğan Respublikasının yaranması) hadisələrlə bağlıdır. Bütün hallarda həmin xatirələr bu hadisələrin birbaşa şahidi olan şəxsin qeydlərinin hamı üçün maraqlı olacağına əminəm. Yazılarla bağlı fikir və qeydlərinizi mənim 050 (070)-223-73-50 mobil nömrələrimlə əlaqə saxlayıb bildirməyinizə, yaxud "Jafarov.qafar@mail.ru" emailimə yazıb göndərməyinizə şad olaram.

**BÖYÜK YARADAN XALQIMIZI QORUSUN!
MÜQƏDDƏS MƏQSƏDLƏR NAMİNƏ
BİZƏ BİRLİK, İNAM VƏ GÜC VERSİN!**

BİR GECƏNİN VAHİMƏSİ

*Azadlığı istəmirəm zərrə-zərrə, qram-qram,
Qolumdakı zəncirləri qıram gərək,
Qıram! Qıram!*

*Xəlil Rza Ulutürk
Azərbaycanın istiqlal şairi*

1990-cı ilin yanvar ayının ortaları idi. Ötən ilin sonundan davamlı olaraq Bakıda keçirilən mitinqlər rayonlarda da həyatı iflic etmişdi. Vaxtilə külli-ixtiyar sahibi olan rayon partiya komitələri tam fəaliyyətsiz olmaqla formal mövcud idilər. Faktiki hakimiyyət Xalq Cəbhəsi üzvlərinin əlində idi. Bütün rayon mərkəzlərində mitinqlərin ardı-arası kəsilmirdi.

İşlədiyim Puşkin (indiki Biləsuvar) rayonu ərazisində də eyni vəziyyət hökm sürürdü. İnsanların böyük inam və ehtiram bəslədikləri Xalq Cəbhəsi rayonun ictimai-siyasi həyatında vacib qərarlar qəbul etməklə hakimiyyətə iddialı olduqlarını sübut etməyə çalışırdılar. Cəbhəçilər arasında hər təbəqədən, hər cür əxlaqda olanlar təmsil olunsa da liderlər xalqın tanıdığı, hörmət bəslədikləri şəxslər idi. Artıq bir neçə gün idi ki, rayon mərkəzindəki meydanda Bakıda baş verənlərə dəstək məqsədi ilə aramsız mitinqlər keçirilirdi. Gün ərzində uşaqlardan tutmuş böyüyədək, cavandan tutmuş qocayadək, qadınları kişiləri hamı mitinq ab-havası ilə yaşayırdı. Minlərlə insan soyuğa, küləyə, gecələr insanın iliyinə işləyən saxtaya məhəl qoymadan tribunanın yaxın ətrafında böyük bir dairədə sıxlaşmış halda saatlarla ayaq üstə durub mitinqdə iştirak etməklə sanki müqəddəs borclarını yerinə yetirirdilər. Meydanın aşağı tərəfində isə insanlar topa-topa yığılıb baş verənləri müzakirə etməklə məşğul idilər. Az-çox danışmağı bacaran hər kəs tribunaya çıxıb toplaşanlarla yaşanan ağır-acını bölüşməyə çalışırdı. Səs-küydən bəzən kimin nə danışdığını anlamaq çətin idi. Amma arada Bakıda vəziyyət-

lə bağlı məlumatlar oxunanda insanlar nəfəslərini belə dərmədən qulaq asırdılar.

Rayonun ticarət və ictimai işə təşkilatları, imkanı çatan şəxslər gecələr mitinq iştirakçılarını isti qəlyanaltı ilə təmin edirdi. Mitinqçilər növbə ilə meydanın kənarına çəkilib buterbrod kimi hazırlanmış kolbasa-çörəkdən yeyir, şirniyyatla bir stakan isti çay içib yenidən meydana qayıdırdılar.

Həmin dövrdə ən ağır iş milis əməkdaşlarının boynuna düşürdü. Vəzifəmiz meydanda, rayon mərkəzində və ümumən rayon ərazisində ictimai asayışı qorumaq, həm də cinayətkarlıqla mübarizə aparmaq idi. 1989-cu ilin dekabr ayının son günlərində Cəlilabad rayonunda, 1990-cı ilin yanvar ayının əvvəllərində isə Lənkəran şəhərində rayonun partiya, sovet və hüquq-mühafizə orqanlarının inzibati binaları cəbhəçilər tərəfindən tutulmaqla sovet hakimiyyətinin devrilməsi faktlarının digər rayonlara da təsir göstərəcəyi şəksiz idi və biz bunu yaxşı bilirdik. Lənkəran hadisələrindən bir-iki gün sonra, yanvar ayının 14-də bir qrup şəxs (təbii ki, bir neçə cəbhəçi və onlara qoşulmuş tüfeyli, avara, milisdən və hakimiyyətdən narazı olanlar) axşamüstü qəfil rayon Daxili İşlər Şöbəsinə hücum etdilər. Belə bir hücum barədə əvvəlcədən məlumatımız olduğundan bir gün əvvəl Şöbə rəisi Ağabala Cəfərovun göstərişi ilə rəis müavini Ağaisa Şahkəramov, Cinayət-Axtarış Bölməsinin rəisi olaraq mən, baş müstəntiq Saroğlan Vahabov, əməliyyatçılar və digər əməkdaşlar Şöbədə olan bütün silahsursatları, xüsusi vasitələri, cinayət işlərini, yoxlama materiallarını və məxfi sənədləri gecə ikən etibarlı yerdə gizlətdik. Dırnaqarası üsyançılar Şöbəyə daxil olaraq bütün otaqların qapılarını sındıraraq içəridəki inventarları əzdi-lər, əllərinə düşən kağızları cırıb yandırdılar. Restoran müdiri Fərhad Qazıyev bir neçə saat Şöbə rəisi vəzifəsini "icra etdi". Sabahısı bütün əməkdaşların ciddi səyi və bəzi rayon ağsaqqallarının köməyi ilə Şöbə həmin şəxslərdən təmizləndi. Buna baxmayaraq rayonda ictimai asayişin mühafizəsi sahəsində ciddi problemlər qalmaqda idi. Həmin günlərdə yaranmış "əlvərişli şəraitdən" yararlanıb sahibsiz qalan evlərdən, obyektlərdən arabir oğurluq edənlər olsa da digər vaxtla müqayisədə nisbətən azlıq təş-

kil edirdi. İnsanlar daha çox rayon mərkəzində olmağa üstünlük verirdilər. Bu səbəbdən idi ki, milis əməkdaşları əsasən rayon mərkəzində dislokasiya olunmuşdu. Amma bir qrup əməkdaş şəhərin girəcəyindəki körpünün yanında olan əvvəllər rəsm qalareyası kimi istifadə olunan Xalq Cəbhəsi Qərargahının yanında növbə çəkirdilər.

Artıq bir neçə gün idi ki, insanlar arasında Bakıdakı mitinqlərin dağıdılacağı barədə söhbət gəzirdi. Amma Cəbhəçilər bu söhbəti qəti yaxına buraxmır və nəinki bu cür söhbəti edənləri, hətta qulaq asanları belə satqınlıqda ittiham edirdilər. 19 yanvar tarixdə gündüz meydandakı mitinq daha hay-küylü keçdi. Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Sabir Xammədov tribunaya çıxıb xalqı sakitliyə, qanun-qaydaya əməl etməyə çağırırsa da böyük əksəriyyətin fit sədaları altında sözünü yarımçıq saxlamağa məcbur oldu. Bir qrup cəbhəçilər Xammədovu tribunadan itələyib yerə salanda onun gözlüyü ayaq altda qalıb tapdalandı. Milis əməkdaşlarının və ağsaqqalların işə qarışması sayəsində Xammədov meydandan uzaqlaşdırıldı. Biz çətinliklə olsa da rayonun əməliyyat şəraitinə nəzarət etməyə çalışırıq.

Təxminən saat 20-00 radələrində bizə məlumat verildi ki, Lənkəran diviziyasına məxsus tanklar və ZTR-lər Cəlilabad rayonu ərazisindən keçib Bakı istiqamətində hərəkət edirlər. Mən rəhbərliyin göstərişi ilə dərhal ətrafımda olan bir qrup milis əməkdaşlarını götürüb Xalq Cəbhəsinin Qərargahına yollandım və burda böyük bir insan izdihamı ilə rastlaşdım. Adam əlindən iynə atsaydın yerə düşməzdə. Bir neçə dəqiqəyə özünü yetirən rəis müavini Ağaisa Şahkərəmovla qısa məşvərətdən sonra qərara aldım ki, yolu getmək üçün növbəyə dayanan maşınların körpünün üstündən keçməsinə şərait yaradaq. Orda olan bütün milislər bu işə səfərbər olundular. Həqiqətən həmin vaxtlar insanların milisə hörmət-ehtiramı böyük idi və biz bir daha bunun şahidi olduq. Yol açıldı və növbə gözləyən maşınlar yola davam etdilər. Heç bir saat keçmədi ki, körpünün yuxarı başındakı uğultu səsinə az qala qulaq tutulurdu. Mən və Şahkərəmov bir qrup milislə həmin yerə istiqamətləndik. Uğultu yaxınlaşdıqca bunun tank və ZTR səsi olduğunu bildik. Səkkiz

tank və üç ZTR maşını insan selinin qarşısında yolun düz ortasında dayansalar da adamları tapdalayıb xurd-xəşil etmək üçün dinazavrlar kimi nəre çəkirdilər. Hay-küy, qışqırıq, fit səsləri texnikanın qulaq batıran uğultusuna qarışıb əsil vahimə yaradırdı. Biz adamları aralayıb irəlində dayanan tanka yaxınlaşanda ordan, sonra isə digər bir neçə tank və ZTR-dən zabidlərin yerə düşdüyünü gördük. Yəqin onlar milis formasında əməkdaşları görüb ürəklənmişdilər. Hərbiçilərdən mayor rütbəli bir rus göstərişlə Qaradağ rayonuna getmək barədə göstəriş aldıklarını bildirdi. Təxminən bir saatlıq müzakirədən sonra Cəbhə liderləri ilə qərara aldım ki, bütün texnika körpüyə az qalmış yolun solunda olan mal-qara qəbulu məntəqəsinin həyətində saxlanılsın, sabah səhər Müdafiə Nazirliyi ilə əlaqə qurulandan sonra qərar qəbul olunsun. Hərbiçilər azacıq mızıldansalar da sonda bizim təklifimizlə razılaşıdılar. Texnikalar həmin yerə istiqamətləndi. Orda növbə çəkmək üçün milis əməkdaşlarından ayırdım. Sonradan eşitdik ki, qonşu evlərdə yaşayanlar gecə hərbiçiləri yeməyə, çaya qonaq ediblər.

Hərbi texnikanın hərəkəti dayandırıldıqdan sonra nisbətən sakitlik yarandı. Biz baş verənləri cəbhə liderləri ilə müzakirə etmək üçün Qərargaha yollandım. Müzakirənin qızgın vaxtında baş sahə müvəkkili Ağasəfər Allahverdiyev qəfil otağa girib çölə çıxmağımızı xahiş etdi. Körpünün girişində insanların qışqır-bağırını, hay-küyünü eşitdik. Ora çatana qədər öyrəndik ki, ağ rəngli Vaz-2106 markalı maşınla üç nəfər erməninin rayona tərəf hərəkət etməsi barədə telefon zənginə görə adamlar həmin maşını saxlayıblar. Maşının qarşısında yerdə uzanmış üç nəfəri ağız-burnu qan içində gördük. Onları çətinliklə Qərargaha apardıq. Orda məlum oldu ki, həmin şəxslərin hər üçü Sabirabad rayonundandırlar və Masallıdan hüsr məclisindən qayıdırlar. Mən çölə çıxıb hər üç şəxsin pasportunu toplasaqlara göstərib vəziyyət barədə məlumat verdim. Həmin şəxslər ilkin tibbi yardım aldıqdan sonra yollarına davam etdilər. Bütün söylərimizə baxmayaraq telefon zənginin hardan və kimə olunduğunu müəyyənləşdirmək mümkün olmadı.

Gecə meydana qayıdıb vəziyyətə nəzarət etməyə çalışdıq. Səhərə yaxın saat təxminən 05-

40 dəqiqədə məntəqədə saxlanılan texnikaya və hərbiçilərə baş çəkmək üçün meydandan çıxdıq. Yaxın olduğundan yolu piyada gəldik. Növbə çəkən milislər xidmətlərini layiqincə davam edirdilər. Hərbiçilər isə dəstə halında yol kənarında yandırılan təkərin tonqalına yı-ğışmışdılar. Söhbətimiz təzəcə qızıışmışdı ki, meydandakı və Qərargahdakı səsgücləndiricilərdən Bakı şəhər hərbi komendantı General Dubinyakin əmri oxunmağa başlandı. Şahkərmovla baxışlarımız toqquşan kimi qeyri-ixtiyarı ayağa durduq. Rus zabitləri də dərhal dimdik dayandılar. Həyatımızda ilk dəfə eşitdiyimiz bu əmrlə nəşə qorxunc bir şeyin baş verdiyini anladıq. Ətraf elektrik dirəklərindən asılan lampalarla işıqlansa da eşitdiyim sözlərin vahiməsi məni basdı. Qarşımda duran rus zabitinin simasından anidən xəfif bir təbəssümün gəlib keçdiyini hiss etdim. Hirsimdən üzümü yana çevirdim. Azca aralıda cərgəyə düzülmiş tanklar və ZTR-lər qana susamış canavarlar kimi Bakıda "yaşayacaqları həzzdən" məhrum olduqları üçün bizi didib parçalamağa hazır idilər.

PS. 1990-cı ilin 20-26 yanvar tarixlərində Sovet qoşunlarının Bakıya və respublikanın rayonlarına qəfil hücumu nəticəsində qadınlar, uşaqlar və qocalar da daxil olmaqla 131 nəfər qətlə yetirmiş, 744 nəfər yaralanmış, 841 nəfər qanunsuz həbs edilmiş, 200 ev və mənzil dağıdılmış, təcili yardım və milis maşınları da daxil olmaqla 80 avtomaşın məhv edilmişdir.

19 yanvar 2017-ci il.

ƏSİR TORPAQLAR

*Bayraqları bayraq edən üstündəki qandır,
Torpaq, əgər uğrunda ölən varsa, vətəndir.
Midhət Camal Kuntay
Türk şairi və yazıçısı*

Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi tələbi ilə ermənilərin 12 fevral 1988-ci il tarixdən Xankəndində başladığı mitinqlərə Ağdamda verilən reaksiya Bakını da hərəkətə gətirdi. 19 fevral tarixdə Bakıda ilk etiraz nümayişi oldu. 20 fevralda Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin növbədənəknar sessiyasında Vilayətin Ermənistan

SSR-nə birləşdirilməsi barədə qərar qəbul edildi. Bu xəbər, üstəlik də həmin gün Xankəndi mərkəzi xəstəxanasında təcrübə keçən iki azərbaycanlı qızın zorlanması Ağdam bölgəsində vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Bununla bağlı Ağdamda keçirilən mitinqləri rayonun partiya və sovet orqanları birtəhər sakitləşdirə bildilər, amma bu uzun çəkmədi. 22 fevralda olan mitinqdə bir qrup gənc baş verənlərə görə ermənilərlə haq-hesab çəkmək üçün Əsgəran rayonuna, ordan Xankəndinə yürüş etmək qərarına gəldilər. Təxminən 150 nəfərə yaxın gənci Əsgəranın girişində rus hərbiçiləri və erməni silahlıları qarşıladılar. Əli Hacıyev və Bəxtiyar Quliyev adlı iki gənc həlak oldu, onlarla gənc isə yaralandılar. Bununla da Ağdam bölgəsində vəziyyət kritik həddə çatdı. Ermənilərin azğınlığı isə baş alıb gedirdi. Xankəndində azərbaycanlılara qarşı zorakılıqlar, cinayətlər sürətlə artırdı. Ermənilər nəyin bahasına olursa-olsun azərbaycanlıları Dağlıq Qarabağ ərazisindən çıxarmağa çalışırdılar. Faktiki olaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ölkə rəhbərliyinin nəzarətindən kənar idi.

Ermənilərin "milli azadlıq hərəkatı" donu geyindirdikləri bu azğınlığı əhalidə ciddi narahatçılıq yaradırdı. Bütün bunlar ölkə ərazisində ictimai asayişin mühafizəsinə və cinayətkarlıqla mübarizə işinə cavabdeh olan milis orqanı əməkdaşlarının bu işə müdaxiləsini qaçılmaz edirdi. Artıq 25 fevral tarixindən başlayaraq respublikanın əksər rayonların milis əməkdaşları bu bölgəyə ezam olunmağa başlandı. Həmin vaxtı bölmə rəisi işlədiyim Puşkin (indiki Biləsuvar) rayon Daxili İşlər Şöbəsi də tədbirdən kənar qalmadı. 27 fevral tarixdə Şöbə rəisi Telman Məmmədovun rəhbərliyi ilə on beş əməkdaş Ağdama ezam olunduq. Axşam saat 19-30 radələrində Ağdama çatdıq. Ağdam rayon DİŞ-nin inzibati binası qərargah kimi fəaliyyət göstərirdi. Binanın ətrafında müxtəlif rayonlardan gəlmiş xeyli milis əməkdaşı var idi. Biz binanın qarşısındakı hündür ağacların yanında yığılıb baş verənləri müzakirə edirdik. Telman Məmmədovun qərargahdan çıxmağı təxminən bir saatdan bir az artıq çəkdi. Rəisi gören kimi hamımız yaxınlaşıb onu dövrəyə aldığımız. Telman Məmmədov zəhmli olmaqla yanaşı çox alicənab, zarafatlı insan idi. Şəxsi heyət

onun xətrini çox istəyirdi. Rəis vəziyyətin çox ağır olması barədə qısa məlumat verəndən sonra gülə-gülə, amma astadan sözüne davam etdi:

-Xahişimi nəzərə alıb bizi nisbətən sakit yerə - şəhərə yaxın Xıdırlı kəndinə növbəyə yazdılar. Təxminən yarım saata bələdçi gəlib bizi ora aparacaq.

İlk dəfə döyüş şəraitində, özü də nabeləd bir yerdə olmağımızı nəzərə alıb hamımız bu xəbərə sevindik. Heç iyirmi dəqiqə keçmədi ki, orta yaşlı kişinin hay-küylə qərargahın qarşısına gəldiyini gördük. Bir anın içində yüzlərlə şəxsin əhatəsinə düşən həmin kişi fəryad edirdi:

-Ermənilər Xıdırlı kəndinə hücum etdilər. Camaat gecənin qaranlığında hara gəldi qaçır, güllə səsindən qulaq tutulur.

Bu xəbəri eşitcək hamımız rəisə zilləndik. Yazıq kişi suyu süzülə-süzülə yenidən Qərargaha getdi. On dəqiqənin tamamında kapitan rütbəsində bir milisin müşayiəti ilə çölə çıxdı. Uzaqdan zəhmli səsi eşidildi:

-Xıdırlı kəndinə gedirik. Avtobus mənim arxamca gəlir. Hər ehtimala qarşı tapançaları (biz ora Makarov tapançası ilə silahlanıb getmişdik) atəşə hazırlıq vəziyyətində saxlayın.

Bu sözləri deyəndən sonra rəis özünün xidməti Vaz-21011 markalı maşınına oturdu. Onu müşayiət edən kapitan, mən və Vahabov da həmin maşına mindik. Digər milislərin olduğu PAZ avtobusu arxamızca gəlirdi. Xıdırlı kəndi həqiqətən rayon mərkəzinə yaxın imiş. Artıq saat 21 radələrini olardı. Qış fəslə olsa da yerdə qar yox idi, amma hava çox soyuq idi. Yol boyu irəlilədikcə ətrafı həyacanla müşahidə edirdik. Ara-sıra cavan uşaqlar yolda hərəkət edirdilər. Uzaqlardan arabir güllə səsi də eşidilirdi. Xıdırlı kəndi bizi od-alovla - tonqallarla qarşıladı. Demək olar ki, əksəriyyət evlərin yanında tonqal qalanmışdı. Tonqalların ətrafı qocalı-cavanlı, qadınli-kişili adamla doluydu. Cavan və orta yaşlı kişilərin bəzilərinin çiyində tək və ya qoşalülə ov tüfəngləri vardı. Bəziləri isə əllərində lapatka(bel), yaba tutmuşdular. Kəndin bütün giriş-çixışlarını yoxladığımız, sakinlərlə söhbət etdik. Sakinlər ermənilərin hücumu keçə biləcəkləri barədə xəbəri eşitdiklərini təsdiq etsələr də öz ev-əşiklərini son damla qanlarına kimi müdafiə edəcəklərini deyirdilər. Onlarda

olan böyük əzm və iradəyə heyran qalmamaq mümkün deyildi. Söhbət əsnasında məlum oldu ki, tonqallar kənd sakinlərinin oyaq olub yatamadıqlarına bir işarə imiş. Səhərə kimi kəndin giriş-çixışlarını nəzarətdə saxladığımız. Səhər tezdən bizi təcili Qərargaha çağırdılar. Orda olduğumuz bir-iki saat ərzində gecə Xıdırlı kəndinə ermənilərin hücumunu xəbər verən şəxsin kim olduğunu məyyənləşdirə bilmədik. Növbəti əmrlə bizi Əsgərlə (26 noyabr 1991-ci ildən Xocalı adlandırıldı və üç aydan sonra məhz bu ayın 25-dən 26-na keçən gecə Xocalı soyqırımını baş verdi) Ağdam arasındakı yola göndərdilər. Bu gedişlə on üç gün həmin yolda gecə-gündüz növbə çəkdik. Vəzifəmiz yolda hərəkət edən, xüsusən Ağdama gedən maşınları yoxlamaq, baş verə biləcək hər hansı qanunsuz hərəkətlərin qarşısını almaq idi. Hər kəs vəzifəsini vicdanla yerinə yetirirdi. İki gündən bir istirahət edən milislər öz pulları ilə aşağı kəndlərdə olan mağazalardan ərzaq alıb gətirirdilər. Biz cavan idik, hər cür çətinliyə dözə bilirdik. Amma əslən Tovuz rayonundan olan Şöbə rəisi Telman Məmmədovun həmin vaxtı təxminən 55-ə yaxın yaşı olardı, hündürboylu, kök kişi idi. Gecələr onun Ağdam rayon mərkəzinə getməsinə çox təkid etsək də razı olmadı. Nə qədər çətin olsa da rəis bir dəqiqə belə bizi tək qoymadı. On üç gün paltar əynimizdən çıxmırdı. Bu müddətdə bir neçə şübhəli şəxsi və şübhəli maşınları tutub Qərargaha təhvil verdik.

On dörd gündən sonra Puşkin rayonuna, xidməti iş yerimizə qayıtdığımız. İnanıram ki, həmin vaxtı istər yerli, istərsə də tədbirə cəlb olunmuş milis əməkdaşlarının böyük əksəriyyəti xidməti vəzifələrini layiqincə yerinə yetirdilər. Bəlkə də bu xidmət sayəsində onlarla cinayətin, xüsusən erməni faşistləri tərəfindən törədilə biləcək qanlı cinayətlərin qarşısı bir müddət alındı. Təsədüfi deyil ki, Sovet Ordusunun dağıldığı və Milli Ordunun formalaşmadığı həmin dövrdə milis əməkdaşlarının torpaqlarımızın müdafiəsindəki fədakarlığı insanlarımız tərəfindən indi də ehtiramla xatırlanır.

Sonralar Dağlıq Qarabağa bitişik, hazırda düşmən tapdağında olan bütün rayonlarda həftələrlə xidməti ezamiyyətlərdə oldum. Həmin rayonların hər birində istər sırası vətəndaşların, istər könüllülərin, istərsə də milis və hər-

bçilərin Vətənə, torpağa olan məhəbbəti, sevgisi ölçüyə gəlməz idi. Bu hissləri duyur, görür və yaşayırdıq. Bütün bunların sonralar nədən korşaldığını ilk vaxtlarda anlamırdım. Topxanada beş-altı ağacın kəsilməsinə milyonların etirazı sonralar ermənidə əsir olan minlərlə qız-gəlinlərimizə münasibətdə belə söndü, kül oldu. İndi həmin azərbaycanlı qadınların nəinki özləri, hətta qızları belə ermənilər üçün övlad dünyaya gətirirlər. Heyflər olsun!!! Namus, qeyrətdən dəm vurub, "Koroğlu, Babək nəslilik" deyənlər çox ehtiyatla danışmalıdırlar. Heç olmazsa özümüz özümüzə utanmağı bacarmalıyıq.

Keçən iyirmi beş ilə bir həqiqət öz damğasını vurub: "Vətənə olan məhəbbət, sevgi əvvəldə olduğu kimi indi də yalnız kasıb, imkansız ailədən olan igidlərimizi şəhidlik zirvəsinə ucaldır".

Bütün gördüklərimdən isə son anladığım budur:

-Nə qədər ki, Vətən torpağı hamı üçün səcdəgah deyil, nə qədər ki, Vətən torpağını sonda məzar yerimiz hesab etmirik, nə qədər ki, Vətənə xidmət üçün mövcud fərqləri (vəzifə, maddi imkan və s.) ləğv etməmişik və nə qədər ki, bu müqəddəs SAVAŞI hər birimiz öz içimizdə yaşatmırıq, onda əsirlikdə olan torpaqlarımızın geri alınmasından söhbət belə getməz.

12-13 fevral 2017-ci il.

ŞƏHİD QALA

("Ən acı məğlubiyyət ləyaqətsiz rəqibdən aldığı məğlubiyyətdir")

Esxil, Qədim yunan dramaturqu

Şuşa haqqında çox oxuyub, çox eşitmişdim. Tarixdən bilirdim ki, Qarabağ xanlığının banisi Pənah Əli xanın 1750-1757-ci illərdə tikdirdiyi, ilk əvvəllər "Pənahabad", sonradan isə "Şuşa qalası", "Şuşa" adlanan və xanlığın paytaxtı elan edilən bu qala-şəhəri istila etmək çox xanların, şahların iştahasından keçib. Hələ 1751-ci ildə İran şahı Məhəmməd Həsən xan bir ay, 1758-ci ildə Urmiya hakimi Fətəli xan Əfşar altı ay, 1795-ci ildə İran xanı Ağa Məhəmməd xan Qacar 33 gün qalanı mühasirədə saxlasalar da böyük itkilərlə geri çəkiliblər.

1797-ci ilin yazında Ağa Məhəmməd şah Qacar müxtəlif səbəblərdən şəhəri işğal edib, amma bu cəmi 3-4 ay çəkib. 4 iyul 1797-ci ildə Qacarı qətlə yetirilməsiylə iranlılar Şuşanı və bütün Qarabağı tərk ediblər. 19-cu əsrin əvvəllərinə kimi Şuşanın daxil olduğu Qarabağ xanlığı öz suverenliyini qoruya bilib. 14 may 1805-ci ildə İranla Rusiya arasında bağlanan Kürəkçay müqaviləsinə görə Şuşa qalasında rus qoşun dəstələri yerləşdirilməklə Qarabağın rus istilasına dövrü başlanıb. 10 fevral 1828-ci ildə bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinə görə isə Azərbaycan ərazisi iki yerə bölünməklə Şimali Azərbaycan, Şuşa da daxil olmaqla Qarabağ xanlığı ruslar tərəfindən işğal olunub. Sonralar Şuşa əyaləti, Şuşa qəzası adlanan həmin ərazi 1868-ci ildə Gəncə quberniyasının tərkibinə daxil edilib. Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu 1918-1920-ci illərdə də bu belə qalıb.

Nəhayət, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra 7 iyun 1923-cü il tarixli qərarla Dağlıq Qarabağa Muxtar Vilayət statusu verilməklə Şuşa şəhəri də Vilayətin tərkibinə daxil edilib. Həmin vaxtdan başlayaraq əsas əsrlər əvvəl qoyulmuş "Böyük Ermənistan" ideyasını rəhbər tutan ermənilər xalqımızı dədə-baba torpaqlarından çıxarmaq üçün hər cür iyrənc əməllərdən istifadə etməyə başlayıblar. XX əsrin əvvəllərində güclənən bu hərəkət bir müddət ara verəndən sonra 1988-ci ilin əvvəllərindən yeni dövrünə qədəm qoydu.

Bütün bu bildiklərimə rəğmən Şuşa şəhərini, bu təbiət gözəlini görmək qismət olmamışdı. Amma hər bir azərbaycanlı kimi mənim də ürəyimin dərinliyində Şuşanı gəzib dolanmaq, tarixi, görməli yerləri ilə tanış olmaq, bumbuz bulaqların suyundan içmək istəyi var idi. Bu istəyimə çatdım, amma... arzulamadığım bir vaxtda və şəraitdə.

1992-ci ilin əvvəllərində ermənilər Dağlıq Qarabağı və ətrafında olan rayonları ələ keçirmək məqsədlərini açıq-aşkar ortaya qoydular. Bunun üçün də onlar tarixdə az təsadüf olunan bir terrora əl atdılar. 26 fevral 1992-ci ildə Xocalı soyqırımını törətməklə iyrənc məqsədləri uğrunda hər cür vəhşiliyə əl ata bilmələrini sübut etdilər. Növbəti hədəf Qarabağın şah damarı hesab olunan Şuşa idi və bunu həmin vaxt

respublikanın rəhbərliyi də yaxşı bilirdi. Yanvar ayının ortalarından başlayaraq milis əməkdaşlarının Şuşaya ezam olunması başlanılmışdı. Xidmətdə olduğum Puşkin (indiki Biləsuvar) rayon DİŞ-nin əməkdaşları artıq iki ayr-ayrı dəstədə hər biri on iki gün müddətində Şuşada olmuşdular. Mənim rəhbərliyimlə on nəfərdən ibarət dəstənin 1992-ci ilin fevral ayının 8-20 tarixlərdə Şuşaya ezam olunmağımız barədə əmr verildi. Şuşada və ətrafında son dərəcə gərgin vəziyyətin olduğunu bilirdik. Onu da bilirdik ki, Şuşa ilə həmsərhəd Xankəndi şəhəri və Xocalı rayonu bütünlüklə, Şuşanın özünün əksər kəndləri faktiki erməni nəzarətindədi. Amma bütün bunlar əmrin icrasına mane ola bilməzdi. Yuxarıdan verilən göstərişə müvafiq olaraq bütün dəstə "Kalaşnikov" avtomatı ilə silahlandıq, patron qıtlığından hər avtomata 7-8 patron götürmək mümkün oldu. 8 fevral tarixdə səhər tezdən rayon avtobazacının sürücüsü Qaçay Əliyevin idarə etdiyi PAZ markalı avtobusla yola düşdük. Qış ayı olmasına baxmayaraq Muğanda yerdə qar yox idi, amma Qarabağ ətrafı rayonlara daxil olduqca yerdəki qar ucba-tından maşının hərəkəti get-gedə çətinləşirdi. Laçında isə qar lap çox yağmışdı. Orda eşitdik ki, Şuşanın ən strateji məntəqələrindən biri olan, Şuşaya gedən magistral yolun kənarında yerləşən, snayperlərin rahatlıqla nişan ala bildikləri Daşaltı kəndinin ermənilərdən azad olunması üçün Ordumuzun iki həftə əvvəl keçirtirdiyi əməliyyat böyük itkilərlə iflasa uğramışdır. Nə gizlədim, bu xəbərdən çox həyəcanlandıq, amma geriye yol yox idi. Laçında maşının təkərlərinə zəncir bağlayandan sonra üzümüz Şuşaya doğru hərəkətə keçdik. Qarlı, şaxtılı, üstəlik də ensiz dağ yollarını keçmək çox çətin idi. Şuşanın Qaladərəsi kəndində sıldırım qayaların arasındakı dərədən keçəndə aşağıda, dərənin dibində UAZ-469 markalı hərbi maşını aşmış vəziyyətdə gördük. Həmin maşında 9 yanvar 1991-ci il tarixdə, təxminən bir il bir ay əvvəl üç rus hərbiçisi ilə birlikdə Laçından Şuşaya getmək istəyən Azərbaycanın ilk qadın Milli Qəhrəmanı jurnalist, 29 yaşlı Salatın Əsgərova həlak olmuşdu. Üstündən bu qədər müddət keçməsinə baxmayaraq maşın elə düşdüyü vəziyyətdə də qalmışdı. Hər birimiz bu

səhnəni kədərlə seyr etdik. Maşınımız qarlı-şaxtılı yolla üzümüzü yuxarı dırmaşmağa başladı. Təxminən 20 metrə kimi yuxarı çıxdıq, qarşıda heç olmasa 30 metrəyə qədər bu cür yol qalırdı. Birdən maşın qabağa deyil, arxaya hərəkət etməyə başladı. Hamımız təşviş içində idik. Qaçay kişinin sürücülük sərəştəsi həyatımızı xilas etdi. O, maşının sol tərəfini nəhəng qaya daşlarına sürtə-sürtə sürəti azalda və sonda avtobusu saxlaya bildi. Əks halda avtobus dərədə olan maşının üstünə aşacaqdı. Avtobusdan düşüb piyada yuxarı çıxdıq. Şuşaya hələ xeyli yol var idi, avtobusun buz bağlamış yolla yuxarı hərəkəti isə mümkünsüz idi. Qərara aldım ki, Laçına qayıdaq, orda nəşə fikirləşmək olardı. Qaçay kişi çətinliklə avtobusu döndərdi və biz Laçına qayıtdıq. Əvvəl Şöbəyə zəng edib baş verənlər barədə rəisə məlumat vermək istədim, amma sonra fikrimdən daşındım. Rəis mənə nə deyəcəkdi ki? Şəraitə uyğun özüm qərar qəbul etməli idim və belə də etdim. Artıq saat 16 radələri olardı, günün sonuna kimi Şuşada bizi gözləyən yoldaşlarımızı əvəz etməli idik. Qaçay Əliyevə Şuşadan qayıdacaq yoldaşlarımızı gözləmək barədə göstəriş verdim. Mən üstümdə olan və müəyyən qədər də yoldaşlarımdan topladığım indi xatırlamadığım məbləğdə pulu bir yerə cəmlədim. Laçın rayon mərkəzində rastıma çıxan KAMAZ markalı maşının cavan sürücüsünə yaxınlaşıb təklif edəcəyim pulla bizi Şuşaya aparmasını xahiş etdim. Sağ olsun, sürücü mənimlə razılaşdı. Nisbətən yaşlı əməkdaşlar sürücünün yanında kabinaya, mən və digər yoldaşlarım isə maşının üstüaçıq kuzasına mindik. Təxminən saat yarım maşın bizi Şuşa şəhərindəki sanatoriya binasına gətirdi. Bizi gözləyən qrup elə həmin KAMAZ-la da Laçına qayıtdı.

İllər boyu həsrətində olduğum Şuşa ilə bu cür görüşümü heç cür təsəvvür edə bilməzdim. Qış fəslində Şuşa öz təbii görkəmində idi. Şəhər bütünlüklə ağ örpəyə bürünmüşdü. Soyuq adamın iliyinə işləyirdi. Bu cür soyuğa adət etmədiyimizdən ilk əvvəl azacıq narahatçılıq keçirdik. Həqiqətən insan yeganə canlıdır ki, düşdüyü mühitə tez öyrəşir. Sanatoriyada yaşlı bir kişi binada istədiyimiz otaqda qala biləcəyimizi deyəndən sonra iki otağa yerləşdik. Təx-

minən bir saatlıq istirahətdən sonra zabitlərdən Bayram Məmmədov, Elbrus Şirinov və Akif Əmənovla birlikdə Şuşa şəhər DİŞ-nə gəldik. Milis rəisi Vahid Bayramova gəlişimiz barədə məruzə etdim. Rəis bizi yerləşdirmək barədə milis kapitanına göstəriş verdi. Qısa məşvərətdən sonra kapitan iki saata posta gedəcəyimizi, on gün orda qalacağımızı, sonra başqa dəstənin bizi əvəz edəcəyini dedi. Mən patron azlığını onun diqqətinə çatdırdım. Kapitanın göstərişi ilə milis serjantı bizə "hörmət müqabilində" patron verdi. Hələ milis rəisinin kabinetində olanda eşitdim ki, ermənilər ruslarla birlikdə Şuşanın Malıbəyli kəndinə hücum ediblər. Rəis kəndə kömək göndərilməsi ilə bağlı kiməsə göstəriş verirdi. Ətrafı tanımadığımız üçün bizi nisbətən sakit yerə göndərəcəyini deyəndə ağıma bir şey gəldi və odur ki, kabinetdən pəşman, narazı baxışlarla çıxdım. Yoldaşlarım bunu hiss etdilər, orda və yol boyu bir neçə dəfə məndən bunun səbəbini soruşsalar da hamılıqla yığışanda söyləyəcəyimi dedim. Sanatoriyada bütün dəstəni yığdım və dedim ki, Malıbəyli kəndində qızgın döyüşlər gedir və bizdən beş nəfər ora getməlidir. Kimlərin könlü olaraq mənimlə Malıbəyliyə getmək istədiyini soruşdum. Zabitlərin gətirdiyi bəhanələrə rəğmən Əmrah, Məmmədəli daxil olmaqla beş nəfər milis sıravisi mənə getməyə razılaşdılar. Bu özlüyümdə bir sınaq olsa da zarafatla salıb kiminsə xətrinə dəymədim.

Çiynimizdə avtomat, dəyişək paltar və ərzaq dolu çantalarla təxminən bir saata kimi, yəni axşam saat on birə qalmışa kimi Şöbənin qabağında gözlədik. Nəhayət, həmin milis kapitanı məni çağıraraq yanında olan təxminən 30-32 yaşlı arıq kişini göstərərək dedi ki, bələdçinizdir, sizi keşik çəkməli olduğunuz posta aparacaq. Düzü, üstündən 25 il vaxt keçsə də həmin bələdçinin simasını bütün qorxunluğu ilə indi də xatırlayıram. Bələdçinin göstərişi ilə həmin vaxtlar "Alabaş" deyilən avtobusa mindik. Sürücü orta yaşlı, xoş simalı kişi idi. Gecənin zülmət qaranlığında avtobusun qabaq faralarının zəif işıq saldığı palçıqlı, dərəli-təpəli yoldan başqa heç nəyi görmək mümkün deyildi. Təxminən on dəqiqə yol getdikdən sonra bələdçi bizi avtobusdan saldı, sürücüyə onu gözləməyini xahiş etdi. Bələd-

çinin arxasınca hardasa yüz-yüz on metrə kimi dağdan üzə aşağı düşdük. Bələdçi dillənmiş, yəyin addımlarla hərəkət edirdi. Gecənin zil qaranlığında onsuz da ətraf görsənmediyindən bələdçinin arxasıyla düşməkdən başqa çarəmiz yox idi. Nədənsə, ürəyimizdə bu bələdçiyə qarşı bir şübhə yaranmışdı, amma açıb-ağartmağın yeri deyildi. Nəhayət, dərənin düz dibində iki otaqlı alçaq binaya çatdıq. Bələdçi dedi ki, bura Şuşa mal-qara qəbulu məntəqəsinin kəsim sexidir, arxadakı dağın o tərəfində ermənilərdə olan Şüşikənddir və vəzifəmiz həmin kənddən gələn dağ yollarını daima nəzarətdə saxlamaqdır. Bu sözlərdən sonra bələdçi gecənin qaranlığında yox oldu. O, gedəndən sonra dörd qrupla binanın dörd tərəfini yoxladım. Arabir atışma səslərini çıxmaqla ətrafda sakitlik idi. Qaranlıqda göz-gözü görmürdü. Yalnız binanın içində fanardan istifadə edirdik. Göstəriş verdim ki, gecəni heç kim yatmasın, gündüz isə növbə ilə istirahət edərək. Qaranlıqda müəyyən edə bildiyimiz yolları nəzarətdə saxlamaq üçün postlar yaratdım. Həmin gecə keçirdiyimiz həyacan güman ki, hər birimizin yaddaşında silinməz iz buraxdı. Səhəri dirigözlü açdıq. Ətrafı diqqətlə nəzərdən keçirib dağdan enən yollara nəzarət postlarını bir daha dəqiqləşdirdim. Qaldığımız binada odun peçi və azacıq odun var idi. Gündüzlər ətrafdan yandırmaq üçün çırpı, ağac qırıntıları, taxta tikələri yığıb tədarük edirdik. Gətirdiyimiz ərzaq dörd-beş günə bəs etdi, sonradan zabitlərdən birini iki-üç dəfə yuxarıdakı mağazadan çörək, kolbasa, konserv və şirniyyat alıb gətirmək üçün göndərdim. Gecələr başımızın üstündən, Şüşikənddən Şuşanın avtovağzal tərəfi iri çaplı güllələrlə atəşə tutulurdu. Mən atəş açmamaq barədə qəti göstəriş vermişdim, həm yerimizi ermənilərə bildirmək olmazdı, həm də patronumuza qənaət etməliydik. Kim bilir, bəlkə də onlar orda olduğumuzu dəqiq bilirdilər. Bu minvala, on günümüz tamam oldu, nədənsə bizi dəyişən olmadı. Birinci gün buna əhəmiyyət verməsək də sonrakı günlərdə narahat olmağa başladım, amma Şöbə ilə əlaqə saxlamağa heç bir imkan yox idi. Nəhayət, on dördüncü gün səhər zabitlərdən birini yuxarı - avtovağzala tərəf göndərdim və tapşırıdım ki, vəziyyətimiz barədə nə cür olursa-olsun Şöbəyə məlumat çatdırsın. Hə-

min gün axşamçağı Sabirabad rayonunun milisləri bizi əvəzlədilər. On dörd gündən sonra biz Şöbəyə qayıdıb ezamiyyə vərəqlərinə möhür vurdurduq. Ora gedəndə fikirləşirdim ki, rəislə görüşüb dörd gün əlavə qalmağımızın, ən əsası isə bu on dörd gündə bir nəfərin belə bizi yoxlamadığını, ölüb-qaldığımızı bilməməyinin səbəbini soruşacağam. Amma Şöbədə olanda gördüm ki, mövcud şəraitdə bu sualların qəti yeri deyil. Ordan öz Şöbəmizə zəng vurub vəziyyət barədə məlumat verdim. Həmin gün dəstə halında Şuşa şəhərini gözdik. İmkan tapıb hərəmiş Şuşadan yadigar olaraq bir şey aldım. Həmin vaxtı mən qırmızı rəngli Sapfir-401-1 markalı 20x30 ölçüdə balaca televizor aldım.

Gecəni sanatoriyada qaldım. Sabahı nahar vaxtı bizi əvəzləyən qrup gəldi və biz geri qayıtdım.

Hər dəfə Qarabağın işğal olunan rayonlarından ezamiyyətdən qayıdanda mənə qaranlıq qalan bir səbəbə görə çox hirsələnirdim: Nədən müharibə bölgəsi hesab olunan rayonlardan kənara bir addım atan kimi insanlar yenə öz alış-verişlərində, yeyib-içmələrində, toy-düyününədələr? Qarabağda hər gün onlarla günahsız insanların qanı tökülür, uşaqların gözü önündə ata-anaları vəhşicəsinə öldürülür, valideynlər isə balalarına verilən dəhşətli işgəncələrdən az qala havalanır, intihar edib bu mundar dünyadan köç edirlər və bu boyda faciələr nədən heç kimi ilgiləndirmir? İnsanlar ətraflarında baş verənlərə nədən bu qədər biganə olublar? Axı, cəmi iki il əvvəl bir milyondan artıq insanın toplaşdığı Azadlıq meydanı öz əzəməti ilə bütün dünyaya meydan oxuyurdu və həmin insanlar məhz bu xalqın oğul və qızları deyildilərmidi? Bəs nə oldu bizə, bu qədər laqeydlik, bu qədər saymamazlıq hardan yarandı, verilən bu boyda itkilərimiz yəni heç kimi narahat etmir? Sən demə, cavab elə verdim sualın özündə imiş: Nə qədər ki, bu Böyük Savaş hər birimizin içindən keçməzsə, hər birimiz döyüş və qələbə fikri ilə yatıb-durmarıqsa, nə qədər ki, bu qisas bütün varlığımızı titrətməzsə, hər şey və hər kəs Vətən torpağının düşməndən azad olunması amalına xidmət etməzsə və bu amalı, bu məqsədi özünün şərəf işi hesab etməzsə, itkilərimiz hələ bundan sonra da qaçılmazdır.

Haşiyə: Böyük yazığımız İsa (Muğanna) Hüseynovun "Tütək səsi" və "Saz" povestlərinin motivləri əsasında ekranlaşdırılmış və özünün də ssenari müəllifi olduğu "Tütək səsi" filmində ölkəmizin uzaq bir kəndində baş verən hadisələr təsvir olunur. Həmişə filmi seyr edəndə mənə ən çox bir məqam düşündürür: müharibə meydanlarından min kilometrə uzaqda olan ucqar bir kənddə yaşayan insanların: uşaqdan böyüyə, qadıncan kişiyə, cavanca qocaya hamının müharibə qanunları ilə yaşamaları və işləmələridir. Bu kənddə hər bir evdə müharibənin nəfəsi duyulur, hər kəs "Hər şey cəbhə üçün, hər şey Vətən üçün!" şüarına xidməti özünün vətəndaşlıq borcu, əqidə işi hesab edir. Fikrimcə, Böyük Vətən Müharibəsi adlanan həmin müharibədə sovet xalqının qələbəsinin əsas səbəbi bir nəfərə kimi bütün insanların məhz bu ruhda yaşamaları və fəaliyyət göstərmələri, həmçinin hərbi vətənpərvərlik tərbiyyəsinin yüksək səviyyədə təşkili olmuşdur.

Şuşa ilə ilk və son görüşüm belə keçdi. Şuşa yaddaşımda qarlı, şaxtalı, bumbuz halı ilə, qəmli, qüssəli, incik, narazı baxışları ilə qaldı. Şuşa ətrafında baş verənlər indi də mənə düşündürür. Strateji mövqeyinə görə, cəmi 40-50 təklülə ov tufəngi ilə müdafiə oluna biləcək Şuşa qalası çox asanlıqla düşməyə təslim oldu. Əslində təhvil verildi, bəli, məhz təhvil verildi.

Şuşadan aldığım televizora elə orda-sanatoriyada qaldığım son gecədə baxdığım, bundan sonra, bu günə kimi nədənsə televizorun ekranı bir daha Şuşanın özü kimi işıqlanmamış, üzü gülməmişdir. Həmin televizoru bu gün də yadigar olaraq evimdə saxlayıram - Şuşa həsrətinə qovuşması üçün.

PS. Birinci Qarabağ müharibəsinin veteranı olaraq verilən 25-30 manatlıq müavinət naməlum səbəbdən 2012-ci ildən dayandırılmışdır. Halbuki, həmin ezamiyyə dövründə hər hansı bir təsadüfi güllə həyatımıza son qoya bilərdi. Bu fakt vətənpərvərlik deyilən müqəddəs bir hissə ölümçül zərbə deyilmi?

Şuşa ilə ilk və son görüşümdən yadigar qalan foto-şəkillər.

15-17 fevral 2017-ci il.

TALIŞ MUĞAN RESPUBLİKASI ƏTRAFINDA DÜŞÜNCƏLƏR

Vəhdət bir millətin birliyi, bütövlüyü, sarsılmazlığı və tərəqqi yoludur.

*Əli bəy Hüseynzadə
Azərbaycan mütəfəkkiri,
görkəmli maarif xadimi və yazıçı*

Dövlətçiliyin mövcudluğunda ən təhlükəli məqam separatçılıqdır. Separatizm qədər dövlətə ağır zərbə vuran ikinci bir ideya yoxdur. "Seperator" sözü latınca ayırıcı deməkdir. Mərkəzdən qaçma instinkti ilə müşayiət olunan bu meyl özü ilə böyük faciələr gətirir. Tarixdə bu cür hallar bəş qədərdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ dönəmində formal olaraq suveren dövlət kimi mövcud olan müttəfiq respublikaların öz azadlıqları uğrunda mübarizə aparıb müstəqilliklərini elan etmələri, necə deyirlər "mərkəz"dən qaçmaları separatizm kimi deyil, cəmiyyət inkişafının məntiqi nəticəsi kimi qəbul olunmalıdır.

Azərbaycanda separatizmin pik nöqtəsi hesab oluna bilən Talış Muğan Respublikasının mövcudluğu ölkəmizin tarixinə qara ləkə kimi yazılmışdır. Təxminən iki aydan bir neçə gün artıq dövrdə ölkəmizin cənub bölgəsində fəaliyyət göstərmiş bu qondarma qurumla bağlı hadisələrdən bizi 24 il bir müddət ayırır. Bu hadisələrin cərəyan etdiyi günlərdə baş verənləri həmin hadisələrin içində yaşayan şəxslərin fikir və düşüncələrini eşitməklə bir daha yada salmaq çox vacibdir.

Hər kəsə bəllidir ki, hər hansı bir olayın baş verməsi üçün münbit şəraitin olması mütləqdir. Məqsəddən asılı olmayaraq ətraf bu olaya hazırlanmalıdır. Əks halda bu istiqamətdə göstərilən hər hansı bir təşəbbüs elə doğulduğu anda-cə məhvə məhkumdur.

Hadisələrin təhlili göstərir ki, TMR ideyasının yaranması, mövcudluğu zamanında yaranan münbit şəraitdən cücmüşdür. Bu "münbit şərait" nədən ibarət idi? Əlikram Hübətov başda olmaqla bu separatçı qüvvələr hansı səbəbdən meydana çıxdılar? Aydınlıq üçün həmin günlərə qısa dönüş çox vacibdir.

1989-cu ilin son aylarında Azərbaycanda si-

yasi böhran gündən-günə dərinləşirdi. Ölkənin birinci şəxsi Əbdürrəhman Vəzirovun bacarıqsız idarəçiliyi göz qabağında idi. Onun irəli sürdüyü siyasi gedişlər məqsəddən asılı olmayaraq ard-ardına iflasa uğrayırdı. Ölkədə millətçi-seperat qüvvələr baş qaldırmağa başlamışdı. Həmin günlərdə AXC İdarə Heyətinin üzvü, Lənkəran rayon təşkilatının rəhbərlərindən olan Əlikram Hübətov, şair-publisist Əli Nasir və b. tərəfindən Talış Muğan Respublikasının ideya və proqramı işlənilib hazırlandı. Artıq dekabr ayının axırlarında istər Bakıda, istərsə də rayonlarda partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanlarının işi tam iflic vəziyyətində idi. 11 yanvar 1990-cı ildə AXC-nin Lənkəran şəhər təşkilatının sədri Hübətov başda olmaqla cəbhəçilər rayonda Sovet hakimiyyətini devirməyə nail oldu. Amma bu uzun çəkmədi, on gündən sonra o, və bir neçə silahdaşı sovet hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən həbs edildi. Qanlı Yanvar hadisələrindən sonra ölkədə bir müddət "asayışı bərpa etmək" mümkün oldu. Nəhayət, baş verənlərin məntiqi nəticəsi olaraq 15 may 1992-ci il tarixdə AXC hakimiyyətə gəldi. 8 iyun 1992-ci il tarixdə keçirilmiş seçki ilə Əbulfəz Elçibəy ölkənin ikinci qanuni prezidenti oldu. Elçibəy hakimiyyətinin mövcud olduğu təxminən bir il ərzində ölkənin ictimai-siyasi, mədəni və iqtisadi həyatında bir çox uğurlar qazanıldı, amma yol verilən ciddi nöqsanlar, xüsusən də idarəçilikdəki naşılıq nəticəsini göstərməyə bilməzdi. Məhz, bu səbəblərdən Gəncə şəhərində özünü hərbi hissənin komandiri elan etmiş (polkovnik) Surət Hüseynovun rəhbərliyi ilə 4 iyun 1993-cü ildə hərbi qiyam baş verdi. Bu qiyam ölkədə hərbi siyasi böhranın başlanmasına səbəb oldu. Surət Hüseynova dəstək məqsədi ilə 8 iyun tarixində Əlikram Hübətovun çağırışı ilə şəhərdə mitinqlərin başlanmasına start verildi. Ölkədə vəziyyət idarə olunmaz şəkil alırdı. Bunu gören Elçibəy Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etdi. Fikrimcə, bu hərəkət mövcud şəraitdən çıxış yolu kimi Elçibəy tərəfindən atılan düzgün addım idi. Surət Hüseynovla aparılan danışıqlar nəticəsiz qalırdı. 1993-cü ilin 17 iyun tarixindən 18 iyun tarixinə keçən gecə Elçibəy qəflətən, ona inanıb prezident seçmiş xalqına və ən yaxın silahdaşlarına belə heç bir məlumat vermədən Bakıdan Naxçı-

vana, doğulduğu Kələki kəndinə getdi və bununla da ölkədə ictimai-siyasi vəziyyət daha da kəskinləşdi. Heydər Əliyev mövcud Konstitutsiyanın tələbinə əsasən ölkənin Prezidenti vəzifəsini icra etməyə başladı. Həmin günlərdə böyük siyasi iradə nümayiş etdirən Heydər Əliyevin peşəkar siyasətçi və ustad idarəçi kimi fəaliyyəti tarixə qızıl hərflərlə yazılmalıdır. Ölkə həmin günlərdə əsil parçalanma ərəfəsində idi. Yaranan bu "münbit şərait"dən bəhrələnən separatçılar ölkənin dörd bir tərəfində fəaliyyətlərini açıq müstəviyə keçirməyə başladılar. Ən təhlükəli hadisələr isə ölkənin cənubunda baş verirdi. Polkovnik rütbəsi gəzdiren Əlikram Hübətov artıq Lənkəran şəhərindəki 704 sayılı hərbi hissənin (briqadanın) komandiri kimi əlində xeyli sayda canlı qüvvə, silah-sursat və hərbi texnika cəmləmişdi. 21 iyun tarixində Ə. Hübətov Lənkəranın yerli televizisiyası ilə çıxış edərək Azərbaycanın tərkibində Talış Muğan Respublikasının təşkil olunduğunu elan etməklə bağlı xalqa müraciət etdi. Müraciətdə həmçinin, Heydər Əliyevin istefası, Ayaz Mütəllibovun Bakıya gəlməsi, artıq baş nazir olan Surət Hüseynova daha geniş səlahiyyətlər verilməsi tələblərini də irəli sürdü. Vəziyyətin normallaşması üçün Heydər Əliyev mümkün vasitələrdən istifadə etdi: 2-3 avqust tarixlərdə Surət Hüseynov başda olmaqla bir çox nazirlər Lənkərana gəldilər. Sonradan Bütün Qafqazın şeyxi Hacı Allahşükür Paşazadə, regiondan olan deputatlar, adlı-sanlı insanlar bura səfər etsələr də nəticə uğursuz oldu. 7 avqust tarixində TMR-nın Milli Məclisi çağrıldı və Respublikanın yaradılması rəsmən təsdiq olundu. Həmin Məclisdə Respublikanın himni, bayrağı və digər suveren atributlarının təsdiqi barədə Konstitutsiya Qanunu qəbul edildi. Əlikram Hübətov respublikanın prezidenti seçildi. Həmçinin Məclisin və Nazirlər Kabinetinin sədrləri seçildilər, digər mühüm dövlət orqanların rəhbərləri təyin olundu. Hübətovun bu separatist hərəkatları AXC, Musavat Partiyası, Kələkidə olan Elçibəy tərəfindən pisləndi. TMR-nın tərkibində olan yeddi rayon əhalisinin, xüsusən Lənkəran camaatının bu məsələdə mövqeyi birmənalı oldu: "Hübətovun və ətrafında olan bir qrup şəxslərin bu qanunsuz hərəkatları dövlətimizə, dövlətçiliyimizə ciddi zərərdir və bu yönümdə olan ideyalar qəbul

olunmazdır". Lənkəran camaatı öz içindən çıxmış bu "xərçəngin" əlacını özü də tapdı. Hübətovun bu utopist ideyalarından cana doymuş Lənkəran ziyalıları və ümumən ölkəsinin taleyinə biganə qalmayan sadə xalqın çoxsaylı nümayəndələri 23 avqustda şəhər sovetinin qarşısına yığıldılar. Hübətovun 704 sayılı hərbi briqadanın qərargahında olduğunu biləndə isə narazı kütlə həmin yerə istiqamət aldı. Qısa mitinqdən sonra iştirakçılar hərbi hissənin qapılarından içəri keçmək istəyəndə atəş açıldı, 3 nəfər həlak oldu, 5 nəfər isə güllə yarası aldı. Həmin üç nəfər sonradan H.Əliyevin Fərmanı ilə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüldülər.

Əlikram Hübətov və bir neçə silahdaşı qaçıb gizləndilər. 9 dekabrda həbs edilən Ə. Hübətov 21 sentyabrda MTN-nin istintaq təcridxanasından qaçmağa müvəffəq oldu. Nəhayət, 7 avqust 1995-ci ildə yenidən həbs edildi və məhkəmənin hökmü ilə ölüm cəzasına məhkum olundu. 1998-ci ildə Hübətovun cəzası ömürlük həbslə əvəz edildi. 2004-cü ildə Prezident İlham Əliyev onu əfv edib vətəndaşlıqdan məhrum etdi və o, ölkədən məcburi qaydada çıxarıldı. Həmin vaxtda Əlikram Hübətov ailəsi ilə Hollandiyaya mühacirət etdi və bu günə kimi orda yaşamaqdadır.

Hadisələrin təhlili göstərir ki, Hübətov və ətrafında olan şəxslərin ölkənin müstəqilliyinə yönələn, onu parçalamaqla məhv etməyə çalışan separat hərəkatları əslində mövcud şəraitdən doğmaqla hadisələrin məntiqi axarının nəticəsi idi. Bu hadisələr region əhalisinin, xüsusən Lənkəran camaatının həyatında uzun müddət qay-saqlanmış yara oldu. Həmin vaxtı, elə indinin özündə də hər birimizə aydındır ki, istər ölkənin daxilində, istərsə də xaricində müəyyən qüvvələr öz məkrli niyyətlərinə çatmaq üçün separatçılara dəstək oldular.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, AXC-nin formal və rəsmi olaraq hakimiyyətdə olduğu illərdə Biləsuvar və Masallı rayonlarında işləmişəm. Doğulub boya-başa çatdığım Lənkəran ilə isə daima əlaqədə olmuşam. İstər şəxsi, istərsə də xidməti işimlə əlaqədar Xalq Cəbhəsinin üzvləri ilə tez-tez təmaslarım olub. Təcrübəm onlar barədə müəyyən fikirlər söyləməyə imkan verir. Cəbhə üzvləri içində Vətənin böyük bir məhəbbətlə sevən, onun azadlığı və xoşbəxt gələ-

cəyi üçün canından keçməyə hazır, bu ideyanın fanatı olan çoxlu insanlar gördüm. AXC üzvlərindən könüllü olaraq mənimlə gecə-gündüz rayonda ictimai asayişin mühafizəsində çalışanları da, Qarabağ döyüşlərində torpaqlarımızın müdafiəsində iştirak edənləri də görmüşəm. Cəbhəçilərin saflığının, təmizliyinin dəfələrlə şahidi olmuşam. Cəbhə hakimiyyəti vaxtında Biləsuvar rayonunda icra hakimiyyəti başçısı işləmiş orta məktəb müəllimi Yusif Mehdiyevin, Masallı rayon İH-nin başçısı işləmiş Universitet müəllimi Ağəddin Niftiyevin təmiz, vicdanla işləməsinin indi də andını içə bilərəm.

Bununla yanaşı müqəddəs ideyalara xidmət edən, bu hərəkətdən öz iyrenc məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışan, şəxsi marağını hər şeydən üstün tutan insanlar da çox idi. Ə.Hümbətov fəaliyyətinin ilk dövründə İdarə Heyətinin üzvü olduğu AXC-nin tərkibində fəal iştirak etsə də sonralar bu siyasi qüvvənin məqsəd və məramından tamam uzaqlaşaraq seperatçılıq yolunu tutdu.

Xidməti və şəxsi həyatımda Əlikram Hümbətovla iki, onun əsgərləri ilə isə bir neçə görüşlərim olmuşdur. Bu insanlar qayda-qanun nə olduğundan xəbərsiz idilər. Hümbətovun əsgərlərinin Biləsuvar - İmişli və Biləsuvar - Salyan sərhəddində qurduqları postlarda etdikləri qanunsuzluqların dəfələrlə şahidi olmuşam. Fikrimi konkret misallarla izah etmək istəyirəm:

-1993-cü ilin yazında Biləsuvar rayonu ərazisində əsgər geyimində olan avtomatla silahlanmış üç nəfər səhər tezdən Cəlilabad rayonundakı İran bazarına gedən Rusiya vətəndaşları olan kabardin-balkarlara qarşı quldurluq etmişdilər. Müəyyən şübhələrə aydınlıq gətirmək üçün zərərçəkmiş şəxslərdən iki nəfər götürüb Hümbətovun komandir olduğu könüllü batalyonun Lənkəran şəhərindəki 2-ci mikrorayondakı qərargahına gəldik. Mən hadisə barədə Hümbətova məlumat verib batalyondakı əsgərlərin zərərçəkmişlərə təqdim olunmasını xahiş etdim. Hümbətov xahişimi eşitdi, amma şübhələr öz təsdiqini tapmadı. Mən onun kabinetində olanda bir əsgər gəlib məruzə etdi ki, Lənkərandan başqa rayona gedən ərzaq dolu maşını saxlamışlar. Hümbətov göstəriş verdi ki, ərzaqları anbara boşaldın, sürücüyə də xəbərdarlıq edib buraxın.

Bu fakt Əlikram Hümbətovun ərzaq proqra-

mının tərkib hissəsi olan bir rayondan başqa rayona ərzaq aparılmasının qadağan olunması barədə göstərişindən irəli gələn bir məsələ idi.

Buna oxşar hadisə ilə bir neçə ay sonra Masallı rayonunda işlədiyim vaxt rast gəldim. Bazar günü evə gələrkən oğlumun ad gününü qeyd etmək üçün bazardan 12-13 kiloluq bir quzu cəmdəyi aldım. Sərçüvar dairəsində yolda dayanmış əllərində avtomat silahlar olan əsgərlər idarə etdiyim maşını saxladılar. Maşının yük yerində quzu cəmdəyini görəndə "qanunsuz" apardığım öti müsadirə edəcəklərini söylədilər. Masallıda işlədiyimi, milis mayoru olduğumu, Lənkərana evimə getdiyimi dedim. Verdiyim izahatlara və etdiyim xahişlərə məhəl qoymadıqlarını görüb rəhbərlərin kim olduğunu soruşub onulla görüşmək istədiyimi bildirdim. Əsgərlər yolun kənarındakı çəmənlikdə maykada uzanmış, böyründə avtomat silahı olan cavan oğlanı göstərdilər. Mənim və əsgərlərin xahişi ilə rəhbər gəldi, vəziyyətdən halı olandan sonra mənim bir rayondan başqa rayona ərzaq aparmaqla Hümbətovun göstərişini pozduğumu dedi. Amma maşındakı ailə-uşağımı nəzərə alıb bu cür hərəkətin bir daha təkrarlanmaması şərti ilə bizi buraxdı.

Hümbətovun rayonlara təyin etdiyi komendantlar külli ixtiyar sahibi idilər. Onların qanunsuz əməlləri danışmaqla qurtarmaz.

Bütün qeyd olunanlar bir daha təsdiq edir ki, seperatizm son dərəcə qorxulu, təhlükəli bir "xəstəlik"dir. Təhlükə həm də ondadır ki, bu ideya insanların ən kövrək, həm də ən həssas yeri olan milli hisslərə toxunur, bu hissləri zədələyir. Bir neçə il əvvəl ölkənin şimal bölgəsində baş verən hadisələr də bu məsələnin nə qədər ciddi önəm daşdığını bir daha sübut etdi.

Azərbaycan hər birimizin Vətənidir. Bu Vətən evimizdən, obamızdan, rayonumuzdan və ümumən ölkəmizdən başlayır. Vətənin müdafiəsi üçün hər birimiz ayıq-sayıq olmalı, məkrli niyyətli, xain xislətli insanların qarşısına sipər çəkməliyik. Bu həm də bizim müqəddəs borcumuzdur.

"Vətəni sevmək imandandır" deyiblər. Məhz bu sevgi, bu məhəbbət gözəl Vətənimizin inkişafına, xoşbəxt gələcəyinə əsil qarantdır.

4 iyun 2017-ci il.